

Předcházení školním neúspěchům

Závěrečná souhrnná zpráva

EUROPEAN AGENCY
for Special Needs and Inclusive Education

PŘEDCHÁZENÍ ŠKOLNÍM NEÚSPĚCHŮM

Závěrečná souhrnná zpráva

Projekt se zaměřoval na vzdělání od základního až po ukončení středoškolského, tj. úrovně podle **mezinárodní standardní klasifikace vzdělávání 1-3**. Hlavní cílovou skupinou pro výstupy projektu jsou národní, regionální a místní tvůrci strategií pro inkluzivní vzdělávání.

RÁMEC POJETÍ PROJEKTU

Definice školního neúspěchu

Vzhledem k tomu, že školní neúspěch je komplexní otázka, je důležité pojem upřesnit a definovat v kontextu daného projektu.

Podle **Přehledu literatury PSV** (Evropská agentura, 2019a) se výzkum školních neúspěchů zaměřil na dvě hlavní hlediska: na individuální hledisko (jak by jednotlivci mohli selhávat v rámci vzdělávacího systému) a organizační hledisko (jak by vzdělávací systém mohl selhávat v souvislosti s jednotlivými žáky).

Literatura často zmiňuje důležitost organizačního hlediska předcházení školním neúspěchům. Nicméně toto je okrajové téma v mezinárodních a evropských politických dokumentech které se věnují předčasnému ukončení školy (viz Evropská agentura, 2016; 2017a; Evropská komise, 2015) nebo efektivnosti a zkvalitňování vzdělávání (viz Evropská komise, 2017).

S přihlédnutím k výše uvedenému projekt PSF definuje školní neúspěchy takto:

Ke školnímu neúspěchu dochází, když systém neposkytuje spravedlivé a inkluzivní vzdělávací služby, které vedou k úspěšnému učení, zapojení, širší účasti v komunitě a přechodu do stabilní dospělosti (Evropská agentura, 2019b, str. 22).

Proto předcházení školním neúspěchům zahrnuje vytvoření inkluzivního systému, v němž se všem žákům – včetně těch, kteří jsou vystaveni riziku neúspěchu a nejvíce náchylní exkluzi – dostává vysoce kvalitního vzdělání. To vede k lepším výsledkům a zdárnému dokončení povinné školní docházky. To přesahuje rámec organizace vzdělávání s cílem vyřešit nerovnost a zajistit tak širší účast v komunitě a přechod do stabilní dospělosti (Evropská agentura, 2019b).

Systemový přístup k předcházení školním neúspěchům

Rámec pojetí projektu klade důraz na systémové hledisko a podporuje **přístup založený na lidských právech**. Vzdělávací systémy by tudíž měly umožnit školám podporovat právo na kvalitní vzdělávání pro všechny žáky.

To znamená:

... přechod od zaměření na individuální podporu a kompenzační přístupy (tj. založené na lékařské diagnóze nebo kategorizaci) k preventivnějším a pro-aktivnějším formám výuky a učení (Evropská agentura, 2017b, str. 19).

Tento přístup se snaží uspokojovat potřeby všech žáků. Jeho cílem je identifikovat a překonat institucionální překážky na všech úrovních, které by mohly způsobovat školní neúspěch, a podpořit tak systém, který zajišťuje rovnost a kvalitu.

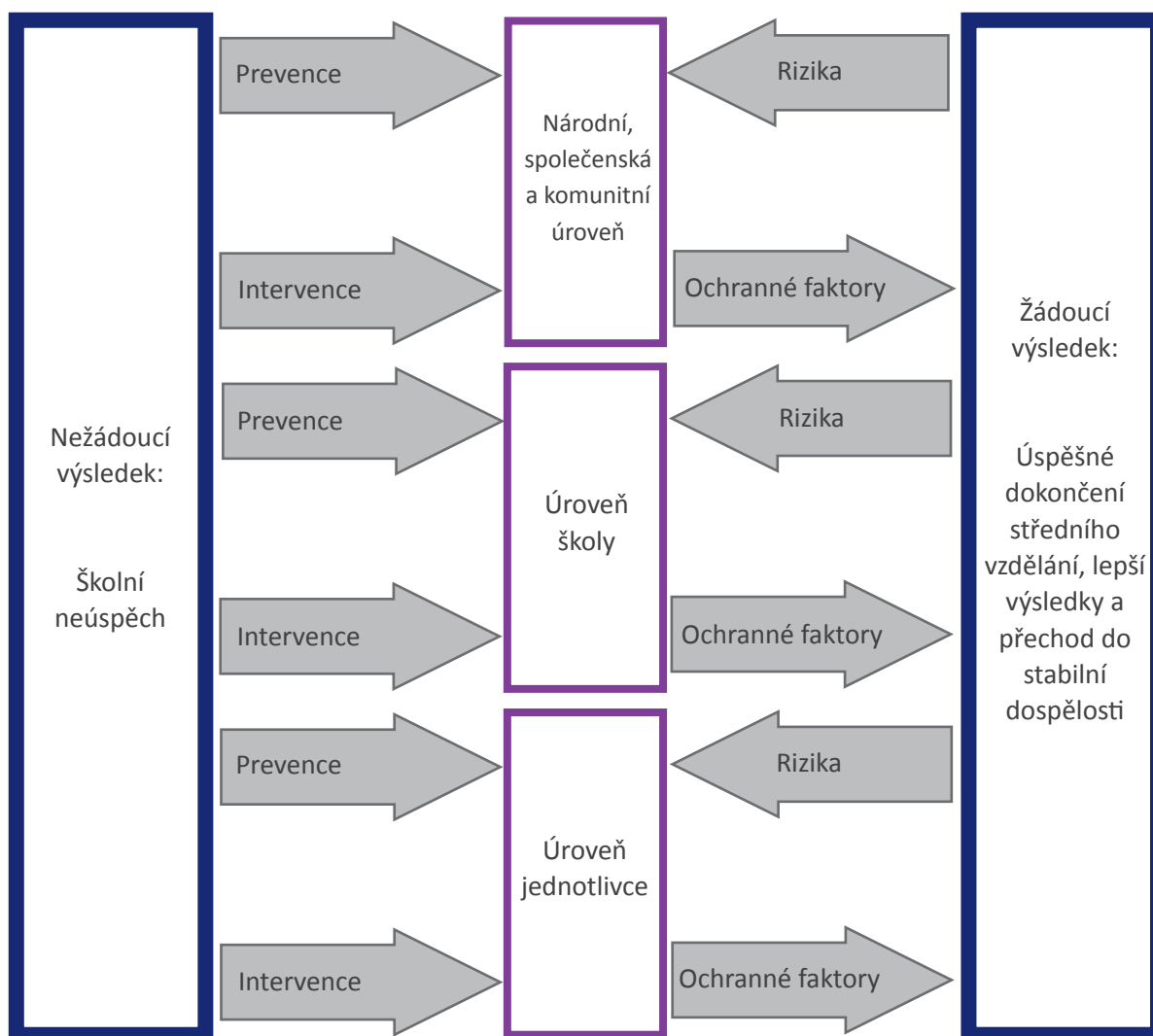
Inkluzivní vzdělávací systémy jsou neefektivněji podporovány politickými opatřeními, která kladou důraz na prevenci, a nikoli na intervenci a kompenzaci. Projekt PSF zohledňuje skutečnost, že pro některé žáky mohou být nezbytná kompenzační opatření, a proto je země běžně využívají. Nicméně, kompenzační politické kroky a opatření by měly být uplatněny pouze v krajním případě. Země by měly upřednostňovat preventivní přístupy.

Školním neúspěchům by bylo možné předcházet prostřednictvím národních/regionálních a místních strategií a uspořádání škol ve spojení s porozuměním a reagováním na individuální okolnosti. Přehled literatury v rámci PSF nastiňuje koncepční model pro předcházení školním neúspěchům, který tyto prvky zahrnuje, v návaznosti na předchozí práci Agentury v oblasti předčasného ukončování školy (Evropská agentura, 2016; 2017a). Podle tohoto modelu existuje **v životě žáka řada sil (rizika a ochranné faktory) a externích sil, které mohou ovlivnit tvůrce strategií a různí odborníci na vzdělávání (preventivní strategie a intervence)**.

Tento model znázorňuje, jak různé síly působí mezi žákem a žádoucím výsledkem, který spočívá v úspěšném dokončení středního vzdělání, lepšími výsledky a přechodem do stabilní dospělosti, a nežádoucím výsledkem v podobě školního neúspěchu. Tyto síly působí na úrovni komunity, školy i jednotlivce (Evropská agentura, 2019a). V rámci tohoto modelu je důležitý ekosystém, ve kterém tyto síly působí (Bronfenbrenner, 2005).

Projekt PSF zdůrazňuje tento koncept ekosystému při dalším zkoumání přístupů ke školním neúspěchům na úrovni systému. Věnuje se předcházení školním neúspěchům v kontextu **ekosystému modelu inkluzivního vzdělávání**. Vychází z nedávné práce Agentury, jako je například **Inkluzivní předškolní vzdělávání**, **Zlepšování výsledků všech žáků v inkluzivním rámci vzdělávání** a **Podpora inkluzivního vedení škol**, a dále tento záběr rozšiřuje. Cílem koncepce ekosystému je pomoci činitelům s rozhodovací pravomocí v oblasti vzdělávání identifikovat klíčové oblasti pro místní, regionální a/nebo národní přezkoumání.

Obrázek č. 1. Model faktorů ovlivňujících školní neúspěchy analyzující společně ekosystémové i silové pole (převzato od Evropské agentury, 2017a)

Model ekosystému se skládá z těchto vzájemně propojených systémů:

- **Mikrosystém** zahrnuje procesy v rámci školy a interakce žáka s vrstevníky a dospělými. V rámci tohoto projektu bere mikrosystém v úvahu komplexní přístupy a postupy v rámci školy zaměřené na žáky, které mohou zlepšit školní docházku a zapojení.
- **Mezosystém** odráží vzájemné vazby uvnitř mikrosystému, které ovlivňují školní struktury a systémy. V případě tohoto projektu zahrnuje mezosystém interakce na úrovni školy, které mohou pomoci v boji proti školním neúspěchům.
- **Exosystém** zahrnuje kontext komunity, který může mít vliv na ostatní úrovně. U tohoto projektu se exosystém zaměřuje na opatření v rámci místní komunity, která mohou přispět k předcházení školním neúspěchům.
- **Makrosystém** představuje širší sociální, kulturní a legislativní kontext, který zahrnuje všechny ostatní systémy. V rámci tohoto projektu makrosystém zahrnuje národní/regionální opatření na předcházení školním neúspěchům a podporování inkluзивity.

Jednotlivé komponenty systému a vztahy mezi nimi ovlivňují schopnost škol přijímat všechny žáky a zajistit jejich inkluzi. Pokud školní systém není schopen poskytnout každému žákovi rovné příležitosti k tomu, aby úspěšně dokončil školu připraven na dospělý život, pak takový systém „selhává“.

Model ekosystému zdůrazňuje vzájemné propojení a závislost úrovní systému. Proto musí jakákoli snaha o změnu jednoho prvku systému brát v úvahu dopad na ostatní prvky (Evropská agentura, 2019a).

Model identifikuje vnitřní i vnější faktory ovlivňující jedince. Proto se vzdaluje od dichotomické otázky, zda učení a inkluzivní výsledky závisí na jednotlivci nebo na souvislostech. Každý faktor je vždy vnímán ve vztahu ke vzdělávacímu ekosystému žáka. Umístěním žáka do samotného středu podporuje model ekosystému přístup založený na lidských právech (tamtéž).

ZÁVĚRY Z PŘEHLEDU LITERATURY

První oblast projektových činností se věnovala přehledu a analýze evropské a mezinárodní odborné literatury o předcházení školním neúspěchům v souvislosti s inkluzivním vzděláváním. **Přehled literatury PSF** představuje výzkum, který uplatňuje řadu metodik v zájmu porozumění a identifikace řešení školních neúspěchů. Definice školního neúspěchu v literatuře se spíše než na zlepšování školy zaměřuje na jednotlivé žáky. Tyto definice spadají pod tři hlavní témata:

- Předčasné ukončení školy
- Špatné studijní výsledky
- Neschopnost se plně zapojit do společnosti nebo špatná životní situace v dospělosti (Evropská agentura, 2019a).

V literatuře je znázorněna složitost faktorů, které mohou vést ke školním neúspěchům. Nastiňuje také kroky, které lze učinit v zájmu předcházení školním neúspěchům na každé úrovni ekosystému. Každé téma je charakterizováno řadou rizik, ochranných faktorů, preventivních strategií a intervencí. Tyto síly cloumají jednotlivcem mezi školním úspěchem a neúspěchem.

Síly spojené se školním neúspěchem a úspěchem působí na společenské úrovni prostřednictvím národních strategií a místního kontextu. Fungují na úrovni školy prostřednictvím organizace školy a flexibility reakce na jednotlivé žáky. Také působí na úrovni rodiny a jednotlivce a zahrnují intrapersonální faktory (např. motivační, fyzické,

smyslové, genetické, kognitivní a jazykové faktory) a interpersonální faktory (např. potřeby rodiny, dostupná podpora, sociální dovednosti a příležitosti).

Ke snižování rizika, zabránění vzniku problémů a snahám o zvrácení nebo snížení pravděpodobnosti školního neúspěchu lze zaujmout různé přístupy. V literatuře jsou navrhována k zavedení opatření v následujících oblastech na každé úrovni systému:

Na národní, společenské a komunitní úrovni (makrosystém a exosystém) existuje potřeba:

- řešit sociální nerovnost;
- podporovat spravedlnost;
- bojovat proti chudobě;
- zlepšit přístup ke službám v oblasti duševního zdraví a terapeutickým intervencím pro žáky a učitele;
- zlepšit dostupnost služeb podpory v rámci komunity;
- rozvíjet intervenční programy pro uživatele návykových látek a alkoholu pomáhající i jejich rodinám.

Proto jsou pro tuto diskusi relevantní národní, regionální i globální strategie, které mají vliv na zdravotní péči, zaměstnanost, bydlení a sociální zabezpečení.

Na úrovni školy (mezosystém a mikrosystém) se mohou vyskytovat významné překážky v učení a zapojení. Školy by měly vytvořit prostředí, kde se žáci cítí v bezpečí a docenění a zapojují se i rodiče. Celkově studie ukazují, že vliv rodičů a rodiny musí jít nad rámec společných aktivit. Školy by měly zvážit způsoby, jak umožnit rodičům, aby se zapojili do vzdělávání svých dětí, rozvíjet služby pro zlepšování rodičovských dovedností, věnovat pozornost generačním změnám v populaci přistěhovalců, které by mohly mít vliv na motivaci a zapojení, a pomáhat marginalizovaným rodinám.

Školy a učitelé mohou rovněž podniknout kroky na podporu sirotků, seznámit žáky s řadou profesních pozic a podpořit tak jejich ctížádost a udržovat kvalitu škol. V literatuře se zdůrazňuje význam vztahu mezi učitelem a žákem, pozitivního vnímání učitelů žáky, vyhýbání se využívání pocitu studu jako strategie výuky a uplatňování spravedlivých kázeňských postupů. Přehled literatury také navrhuje strategie pro sledování pokroku žáků. Co se týče zajišťování motivace žáků, je důležité, aby učitelé podporovali u žáků growth mindset (touhu učit se a zlepšovat) a chápali, že individuální okolnosti mohou vyžadovat dodatečnou podporu.

Na úrovni jednotlivce (mikrosystém) je nutné zvážit mnoho nuancí. Žáci mohou mít speciální vzdělávací potřeby či zdravotní postižení, nízkou úroveň motivace k učení, nízká očekávání a nedostatečnou soběstačnost. Školu mohou vnímat jako něco, co má pro jejich životy jen malý význam. Mezi specifické individuální problémy patří také smrt rodiče, rizikové chování (například užívání návykových látek nebo alkoholu), pěstounská péče nebo ústavní výchova a těhotenství mladistvých.

Školy a komunity mohou pomoci zmírnit obtíže:

- podporováním spolupráce mezi externími agenturami a školami a rozvoje služeb poskytujících mimoškolní aktivity, logopedickou intervenci, poradenství a péči o duševní zdraví;
- zaměřením se na hodnocení pro účely učení, které je průběžné a založené na kompetencích;
- vypracováním kurikula, které odpovídá zájmům, cílům a potřebám žáků, s důrazem na studijní dovednosti a samostatné učení;
- podporováním motivace žáků díky zapojení místní komunity a rozvíjení odolnosti jednotlivců;
- posilováním individualizovaných přístupů, zejména u žáků se speciálními vzdělávacími potřebami;
- řešením slabých studijních výsledků již na samém počátku a poskytováním podpory v případě potřeby;
- vyhýbáním se retenci.

Navíc je nutné pravidelně přezkoumávat účinnost strategií pro snižování výskytu školních neúspěchů. Prevence by měla vyloučit potřebu kompenzačních opatření. Další zásahy však mohou řešit případné nepředvídatelné problémy, které se vyskytnou.

Odborná literatura celkově ukazuje, že vzdělávací systémy lze uspořádat tak, aby efektivně uspokojovaly rozmanité potřeby žáků a předcházely školním neúspěchům. Přehled literatury PSF poukazuje na **univerzální design**, který by pomohl zlepšit inkluzivitu a podpořit úspěch všech žáků (Evropská agentura, 2019a).

ZÁVĚRY Z POLITIK

Druhá oblast projektových činností analyzovala stávající vnitrostátní politická opatření k předcházení školním neúspěchům. Přezkum strategií ukazuje, že evropské země se stále více a více věnují rozvoji spravedlivějších a inkluzivnějších vzdělávacích systémů. Existují však značné **mezinárodní obavy z nedostatečných studijních výsledků u konkrétních skupin žáků**. Existují také obavy ohledně širší problematiky školního neúspěchu ze systémového hlediska.

Vzdělávací systémy vypracovaly různá strategická opatření na uspokojování různých potřeb žáků, zlepšování jejich výsledků a předcházení školním neúspěchům. Souhrnná zpráva projektu PSF analyzovala příslušné strategie a opatření ve vzdělávacích systémech 14 zemí, které se průzkumu zemí v rámci projektu PSF zúčastnily (Evropská agentura, 2019b).

Analýza ukázala, že národní strategie nepoužívají termín školní neúspěch správně a vyjadřují ho implicitně. Namísto propojování školních neúspěchů s jednotlivci nabízejí některé země pohled na to, jak by mohl být **pokrok směrem k předcházení školním neúspěchům vnímán z pozitivního hlediska prostřednictvím podporování školního úspěchu.**

Analýza také ukázala, že téměř všechny země vypracovaly příslušné politické rámce. Cíle jejich strategií se však výrazně liší. Některé země zdůrazňují cílená opatření zaměřená na jednotlivce. Jiné se odkazují na komplexní opatření, která se mají vztahovat na celou školu či celý vzdělávací systém.

Navzdory rozmanitosti definic a přístupů ke školním neúspěchům mezi společné charakteristiky strategií jednotlivých zemí patří:

- zvyšování zapojení a snižování výskytu předčasného ukončení školy;
- zacílení na špatné studijní výsledky;
- podporování komplexního přístupu k rozvoji výuky a učení.

Mezi klíčové politické priority, které země uvedly, patří identifikace a podpora „ohrožených“ žáků, zlepšování výsledků dosažených v jednotlivých oblastech, snižování rozdílů v dosažených výsledcích a rozvíjení kurikula, hodnocení a vzdělávání.

Informace z průzkumu zemí zapojených do projektu taktéž umožňují pochopit hlavní výzvy, kterým země čelí při předcházení školním neúspěchům. Mezi tyto výzvy patří:

- efektivní implementace inkluzivní vzdělávací politiky;
- budování kapacity učitelů;
- zvyšování kvality podpory;
- rozvíjení efektivnější správy a mechanismů financování a monitoringu.

Celkově přezkum strategií naznačuje nutnost zahrnout více rozměrů a vyvážený přístup k řešení školních neúspěchů. Závěry projektu, který ověřuje přístupy zemí, naznačují, že namísto kompenzování slabých studijních výsledků by měl inkluzivní systém stavět na kapacitě školy a zvyšovat úspěch všech žáků. **K dosažení tohoto cíle musí národní politiky, opatření a strategie přijmout systematický a komplexní přístup. Zároveň ve středu zájmu musí být žáci, především ohrožení jedinci.**

Tento rámec pro předcházení školním neúspěchům zahrnuje a doplňuje rámce Evropské unie a mezinárodní rámce pro zlepšování kvality vzdělávání pro všechny žáky. Může sloužit jako výchozí bod pro národní/regionální a místní diskuze na téma, jak může vzdělávací strategie pomoci předcházet školním neúspěchům. Každou oblast strategie lze považovat **za potenciální národní cíl pro další kroky**. Proto může být tento rámec základem pro převedení oblastí politiky na indikátory a/nebo jejich začlenění do národních norem pro předcházení školním neúspěchům.

A konečně, země mohou tento rámec použít jako **vodítko při monitorování pokroku směrem k předcházení školním neúspěchům**. To může usnadnit vzájemné učení a výměnu znalostí o tom, jak zasadit tyto oblasti politiky do příslušného kontextu, jak (pře)rozdělit finanční prostředky a rozvíjet spolupráci mezi zúčastněnými stranami.

Celkově poskytl projekt PSF důkazy, které poukazují na to, že kvalitní inkluzivní vzdělávací systémy lze uspořádat tak, aby efektivně uspokojovaly rozmanité potřeby žáků a předcházely školním neúspěchům. Ucelené politiky, které se zaměřují na rovnost a inkluzi, mohou zkvalitňovat efektivitu vzdělávacích systémů obecně i výsledky jednotlivých žáků. Zjednodušeně řečeno, zlepšování inkluzivity vzdělávacího systému může vést k úspěchu pro všechny žáky.

